

ספר

אור יהל

עיונים במוסר ויראת ה'

א. פרקי מחשבות ב. מאמרי מוסר

ג. שביבי אור

מאת רבנו הגה"צ

מרן יהודה ליב חסמן זצוק"ל

מנהל רוחני בשיבת חברון, בנסת ישראל

(אב"ד ור"מ שטוצ'ין)

ברך ראשון

מהדורה שניה עם הוספות ותיקונים

הוצאת "נצח" תל אביב

ירושלים ת"ז תשי"ד

ת כ נ ה ע נ י נ י ם :

פרקי מחשבות

עמוד	
א	א. משקל מעשי האדם .. .. .
ה	ב. עומק כח היצרים .. .. .
יב	ג. חובות האדם לפי יכולתו .. .. .
יד	ד. לשמה ושלא לשמה בחובות הלב .. .. .
טו	ה. ההסתכלות בגנות העבירה .. .. .
טז	ו. האדם והכרת מהותו .. .. .
יז	ז. חיי שעה וחיי עולם .. .. .
יט	ח. יחידי נברא האדם .. .. .
כב	ט. אל תאמין בעצמך .. .. .
כג	י. רחמנא לבא בעי .. .. .
כה	יא. שמירת התורה ועניני העוה"ז .. .. .
כו	יב. החטא לפי ההכרה .. .. .
כח	יג. ערך מניעת חטא .. .. .
כט	יד. הגוף והנפש .. .. .
לג	טו. כחן של מדות .. .. .
לד	טז. תורה ויראה .. .. .
לו	יז. כחה של תוכחה .. .. .
לז	יח. החטא והיסורים .. .. .
לח	יט. גדולה שמושה .. .. .
לט	כ. חשבוננו של עולם .. .. .
מד	כא. נקודת היראה .. .. .
מו	כב. ההכרה של האדם .. .. .
מח	כג. האדם ודעותיו .. .. .
מט	כד. האדם הגדול .. .. .
נב	כה. השגות חולפות .. .. .
נד	כו. האדם וההכרה .. .. .
נו	כז. מעשה ומחשבה .. .. .
ס	כח. שבחו של מקום .. .. .
סד	כט. האדם החי .. .. .

ש ב י ב י א ו ר

אמרות והערות .. .. . קעט

מ א מ ר י מ ו ס ר

א. על פרקי אבות

עמוד

סז	נצר מטעי (משנת כל ישראל וכו')	א.
סח	בקשת היראה (אבות פ"א)	ב.
ע	דעות ומדות וחפץ ד' (אבות פ"ב)	ג.
עה	הפסד מצוה ושכר עברה (אבות פ"ב)	ד.
עח	ההסתכלות והעורון — מיסוד מבנה האדם (אבות פ"ג)	ה.
פב	חביב אדם שנברא בצלם (אבות פ"ג)	ו.
פד	הקדושה — כשמירה (אבות פ"ד)	ז.
פו	המסתפק — כעשיר (אבות פ"ד)	ח.
פח	האדם והעולם (אבות פ"ה)	ט.
צא	מחלוקת לשם שמים (אבות פ"ה)	י.
צד	בחינת רוח האדם (אבות פ"ה)	יא.
צו	הרוח הוא האדם (אבות פ"ה)	יב.
צט	המצות לצירוף ולזכות (משנת ר' חנני' בן עקשיא וכו')	יג.

ב. ענינים שונים

קג	היראה — מרכז העבודה	יד.
קו	האמונה הטהורה — רום מעלת המדות	טו.
קח	האדם ימצא הכל בקרב לבו	טז.
קיא	התורה — אמון פדגוג	יז.
קיד	חכמת האדם	יח.
קטו	בין אדם למקום ובין אדם לחבירו	יט.
קכג	בכל לבבך	כ.
קכו	חכמת התורה ושכל האדם	כא.
קכח	כלכול עניני החומר	כב.
קלה	הכרה עצמית והכרת הזולת	כג.
קלז	האדם ותכליתו	כד.
קמא	מעלת עם ישראל	כה.
קמה	אמונה	כו.
קמט	שרשי המעשים	כז.
קנא	התחדשות המחשבה	כח.
קנג	הכרת החטא — ראשית התשובה	כט.
קנה	יראת העונש — רסן להתאוה	ל.
קנו	ראשית חכמה יראת ד'	לא.
קנט	תכלית חכמה — תשובה ומע"ט	לב.
קס	מי האיש החפץ חיים	לג.
קסד	האדם הגדול	לד.
קסז	מצות התורה במדת הרחמנות	לה.
קעב	שיר השירים	לו.

הִישׁ כַּפָּרָה בְּלֹא תְּשׁוּבָה? — אֵין!
 הִישׁ תְּשׁוּבָה בְּלֹא לְיָמוּד הַמוֹסָר? — גַּם
 זֶה אֵין!.

(מתוך מכתב של אדמו"ר ז"ל)

ב ש ע ר

„אין עושין נפשות לצדיקים — דבריהם הן הן זכרונם“ (ירושלמי שקלים פ"ב הלכה ה').

ולמה נקראת המצבה „נפש“? — מפני שהיא מודיעה ומספרת על מהותו ונפשו של האדם. א"כ הצדיקים אין צורך להם ב„נפשות“, הם המדברים בכל לבבם — דבריהם הם נפשותיהם. בכל מוצא פיהם נראה נכון את אשר עמהם — גדולתם — מעלתם — ועומק טהרתם, שהרי דבריהם הם — שלהם המה, לא לקחום בהשאלה מזולתם, רק גילוי „כל עצמם“ הוא, תוך תוכם, לבם ונפשם, וזהו „ויהי האדם לנפש חיה“ — לרוח ממללא, הרוח המדבר זה כל האדם!.

יש הרבה מדברים „גבוהה גבוהה“, אבל הדיבור אינו שלהם, כי אין זו יצירה ממהותם, גם כי לא נקלטו לה לעצמם — רק לאחרים, ואף — לקרובים, ואף — לבנים — ואף — לתלמידים, ובכ"ז — לא לעצמם! הנה כי כן „שומרים“ הם — שומרים נאמנים, לא ישלחו בהם יד, ולא ימעלו בשמירתם, ומ"מ אין להם קנין בדבריהם — כי לא ידעו לדבר אל עצמם.

לא כן הצדיקים! הם הם הבעלים על כל היוצא מפיהם, שהרי יצירתם — קנינם, עוד מתחלת בריאתם — לעצמם — לתוכם — בדמם — וברוחם, אלו „ארבעים ושמונה“ שהתורה נקנית בהן, משום כך „דבריהם הן הן זכרונם“!.

לכן גם השומע בשמעו הדברים, לא רק שישמעם לבדנה, כי אם גם יתגלה לפניו כבאספקלריא המאירה „נפש החיה“ — הרוח המללא! „הרוח“ שיצרה המילולים הללו המתלווה עמהם והמשתתפת בכל גלגוליהם ובאה אתם אל מקום מנוחתם — בעומק „לב“ שומע ומבין.

זהו סוד „דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב“! שהרי „כל עוף למינו ישכון ובני אדם לדומה לו“, אשר על כן כל היוצא מן השפה ולחוק, הנהו גם נמסר רק מהפה אל האוזן ולא יותר, משא"כ שפת „הלב“ — ישמע לב!.

וזה הדבר אשר אנו אומרים כהיום לאלפי תלמידיו, מעריציו, ושומעי לקחו של אדמו"ר ז"ל! זכינו בעזרת השי"ת להוציא לאורה את חיבורו הגדול, מה נכבד מאד זה היום — בו יופיעו "טללי אורות" אשר יאירו כאור בוקר, וכזוהר הרקיע יזהירו ב"אור יהל" — נגילה ונשמחה בו.

ואם רוצים אנו להעלות זכרונו — "זכרון קדוש" — על לבנו, אין צורך ב"נפשות", ואין הכרח ב"הקדמות", גם לא נעלה נשכחות, דבר אחד הוא אשר לפנינו — להכנס לבית המדרש — בית "ספרו" הלזה, שם נשים אוזן קשבת לדבריו החוצבים להבות אש דת למו, שם נבין בינה — בחכמה — בתורה — וביראה.

ושם גם נתייחד בזכרו! כי נעלה תמונת הוד הדר זיוו לפנינו — במלוא קומתו — בעוצם עז ארשת פניו, עם נעם קולו — בנהימת פיו, נזכור את הופעותיו התכופות, בהם זרק חצי "האמת" לתוך לבותינו, וימס החלב שעל הכסלים, ונתיבות אור — לתועי דרך — הבקיעו נגהם — בתוך אפלולית שממון החיים — לידע, להבין, ולהגביה עוף — להתעלות, להתקדש, ולהטהר!

כמה נרעד ונשתומם בהעלותנו זכרון אותם הרגעים הרציניים — היקרים מאד, בהם חשף לפנינו תעלולי "היושב בין מפתחי הלב", איך נחפשו דרכיו איך נבעו מצפוניו, הלא הראנו את היצר בכל מערומיו — בסיבוכיו — בסיבוביו — ובקפיצותיו — מן הקצה אל הקצה, ואותנו כולנו "מכף רגל ועד ראש" ניער, האיר ויעורר — למוסר אזנינו — לטהר לבנו — בזיכוך המדות — בקישוט המחשבות — בעמלות בתורה, ועל הכל — "ראשית חכמה יראת ד' שכל טוב לכל עושיהם", ולא אמר בעמלי', ולא אמר בהוגי', אלא — בעושי' — באלו שהן עושין את דברי תורה! (עי' פ' וזאת הברכה מאמר "שכל טוב לכל עושיהם").

כל אלו הדברים אם אמרנום ונבינם, נתור אחריהם ונמצא אותם — בספרו של אדמו"ר ז"ל, כי "דבריהם הן הן זכרונם"!

* * *

ואחז"ל (קידושין ל'): "יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום, שנאמר רק רע כל היום". מכאן אתה למד מהו כח ההתחדשות! כי אם לא הי' יצרו מתחדש עליו, הרי שאותו היצר של אתמול, הוא גם של היום, א"כ הרגל הוא — מלומדה! ובכן אי אפשר לו להתמיד בסכלותו — להיות רק רע כל היום, זהו שאמרו "מתחדש" עליו, והוכיחו זאת ממה שנאמר "רק רע כל היום".

הנה מצאנו ראינו — במדה טובה המרובה וכו' — את הנחוצך בכדי להתמיד

„הטוב“ כל היום בלא הפסק, כי הוא רק בכח „ההתחדשות“! — היפך „מלמדה“, וכענין אמרם ז"ל בכל יום ויום יהיו בעיניך כחדשים!.

זאת היא מה שתבע וחזר ותבע, אדמו"ר ז"ל, מעצמו ומאחרים, כיסוד המוסר ויסוד מבנה האדם — לשרש אחרי מחלה ממארת זו של „מצות אנשים מלמדה“ — בעבודת ההתבוננות וההתחדשות, וכן אנו נתבעים גם בספרו זה, כאשר תעבור ותראה בין בתרי אמריו, וכבר כתב הר"י ז"ל (בשע"ת שער ב' כ"ו): „אכן צריך האדם בשמעו המוסר לעורר נפשו, ולשום הדברים אל לבו, ולחשוב בהם תמיד, ועליהם יוסיף לקח, ומלבו יוציא מלין, ויתבודד בחדרי רוחו וכו', עד אשר תקבל נפשו המוסר, ועד אשר תטהר“.

ועד התלמידים להוצאת כתייה"ק

מרן הגרי"ל חסמן זצוק"ל.

מתולדותיו*

”מי יעלה בהר ה'...”

פסוק זה היה רגיל בפי אאמו”ר ז”ל בשיחותיו המוסריות בימי שחרותו. ופסוק זה איפיין את רוחו ודרכו בחיים:
שאיפה לעליה מתמדת, אי-סיפוק ב”יש”, באורת-חיים רגילים ונוחים, כמיהה בלתי-פוסקת לשיאים חדשים, להתעלות בתורה וביראה. קטעי תולדותיו, המובאים להלן, מדגימים את קווי היסוד הללו באופיו ובמאבקו הבלתי-פוסק לעליה שלב אחרי שלב במעלות האדם — במעלות התורה והמוסר.

* * *

נולד בשנת תרכ”ט בעיירה איוויה, פלך ווילנה, לאביו הסוחר ר' רפאל ז”ל, בר אוריין וירא שמים. למד בנעוריו בחדר ובבית המדרש המקומי בצוותא עם בן-עירו הגאון רבי חיים-עוזר גרודזינסקי ז”ל מווילנה. כבר משחר עלומיו הצטיין ביראתו ותום הנהגתו, ובקיימו את הצו „הוי גולה למקום תורה” בחר בישיבת סלובודקה, ביצקו מים על ידי גדולי הדור ומאורות המוסר, הגאון ר' יצחק בלאזר ז”ל (ר' איצל פטרבורגר) והרנצ”פ ז”ל („הסבא”) מסלובודקה. שם, בבית הכנסת הדל של „הלויית המת” וב„מוסר-שטיבל” של קובנה, גמלה ובשלה הכרתו והידבקתו בתורת המוסר, וכבר אז יצאו לו מוניטין כאחד הבחורים המצויינים, מעמיק ומתמיד בתורה ויראה.

בשאיפתו להשתלמות ולחיפוש דרכים ביראת ה', נסע בערך בשנת תרמ”ח לקלם, שהיתה אז עיירה מלאה חכמים וסופרים ושם למד ב„תלמוד תורה” הקלמאית המפורסמת והיה מבחירי תלמידיו של ר' שמחה זיסל זיוו, ז”ל, מייסד ה„תלמוד תורה” ויוצר הגוון הקלמאי המיוחד בתורת המוסר. הוא התקשר בלב ובנפש למורו ורבו הרש”ז¹⁾, שאף הוא קרבהו וכבדהו מאוד (לפי הנראה ממכתביו אליו). „לייב איוויער” היה שם-דבר בקלם ובשנת תרמ”ט בחר בו כחתן לבתו

* לבקשת בנו יחידו של אדמו”ר ז”ל — ה”ה מר רפאל חסמן הי”ו — להודיע בראש הספר „מתולדותיו” — נענינו בברכה, ואנו מפרסמים דבריו כמו שהם, ורק הוספנו קצת הוספות „מתחת לקו”, עד כמה שהגליון הספיק.

1) החפץ חיים ז”ל דיבר פעם בהתפעלות על גדלותו של הגה”צ הרש”ז זיוו ז”ל, ואמר: הלא הוא זה שהעמיד איש, (וחזר כמה פעמים על המלה „איש”) כהרב משטוצ'ין. (מפי הרב ר' חייקיל מילעצקי שליט”א).

הבכירה (אמי מורתי הרבנית הצדקנית מרת טויבא מלכה נ"ע)² הרב ר' אברהם יבנה ז"ל, סוחר נכבד וירא שמים נלהב, שביתו — וביחוד סוכתו הגדולה בחג הסוכות — שימש בית ועד תמידי לחכמי קלם מבחירי לומדי ה"תלמוד תורה". היו אלה בשביל אאמו"ר ז"ל שנות לבטים פנימיים וענות נפש, בהיותו אברך צעיר בקלם, כשגופו ונפשו עדיין שרויים ומעורים בבית-חיו. ב"תלמוד-תורה" הקלמאית, ונפשו דבוקה למורו ורבו, הרש"ז זיוו ז"ל, והוא עצמו נאלץ לבלות רוב יומו בעסק (חנות קמח) לפרנסת משפחתו הצעירה. עם כל היותו מעורב עם הבריות ופיקח במילי דעלמא עגמה עליו רוחו באפרורית בעל-הביתית זו של חייהו-ולין, ונפשו ערגה לספירת חיו — לדיבוק חברים ולהשתלמות עצמית בישיבה של תורה ומוסר. ברוחו העזה ומתוך התאכזרות לעצמו ולביתו קם ועזב (בתרנ"א) את מסחרו ואת קן משפחתו הצעירה ונסע לוולוז'ין³, במקום שהסתופף בצל גדולי הדור, הנצי"ב והגר"ח סולובייטשיק ז"ל מבריסק, ושם "העמיק שאלה" והוסיף דעת, בשאבו ממקורות ראשונים של האסכולה הוולוז'ינאית המפוארת.

אבל אי-ההסתפקות בהישגים הקיימים והצמאון לגילויים חדשים — רוח תוססת ונסערת זו הוסיפה לפעום בו ולהטריד את מנוחתו הנפשית. ומשחזר לקלם, אחרי סגירת ישיבת וולוז'ין על-ידי הרשות הצארית (בתרנ"ב) — שוב נקעה נפשו מההתעסקות במסחר ושוב קם ועזב את ביתו ומשפחתו והרחיק גוד לעיירה הקטנה לובטש, פלך וילנה, והתבודד שם בבית המדרש בעסקו בתורה יומם ולילה. במכתבו בלובטש לרעייתו הצעירה, שנשארה לבדה ושעליה נפל כל עול הפרנסה והנהלת העסק, הוא מעודד אותה שתחזיק מעמד ושתבין לרוחו, כי

(2) אשה משכלת ויראת ד' ובעלת מדות נפלאות, כל הימים שהי' מרצה שיחותיו בביתו (בכל ליל ש"ק), היתה יושבת צמודה מאחורי הדלת ומקשיבה על כל מלה היוצאת מפיו, בהתענינות מפליאה מאד, זכורני שפעם התבטאה לפני המקורבים כי שיחותיו בארץ ישראל שונים לגמרי מאותם שאמר בחו"ל...

היא סיפרה על התמודתו הנפלאה של אדמו"ר ז"ל, שביום חופתו ישב ולמד בביהמ"ד כמנהגו בכל יום, עד שבאו המחוננים כנהוג לקחתו, באו לביהמ"ד ואמרו לו הגיע זמן החופה, קם והלך לביתו, לבש את בגדי חתונתו, ונכנס לחופה.

(3) על ה"מכה בפטיש" לנסיעתו לחלוז'ין, סיפרה הרבנית ע"ה, כי באחד הימים בא כדרכו ממסחרו להת"ת בקעלעם, ויעבור עליו הרש"ז ז"ל ויאמר לו ראה כי על שרחלך נראה קמח..., בשמעו זאת נודעזע ביותר, וילך לביתו ופתח הפנקס של החנות, חשב וחזר וחשב, אח"כ קרא להרבנית ויאמר לה: ראיתי כי אם נמכור הסחורה הנמצאת בחנות נוכל לשלם כל ההקפות שהקפנו, והנני סוגר החנות ונוסע לישיבת חלוז'ין, על תמיהתה — מה זאת, השיב בפסקנות ובדברים קצרים: מכיון ש"הקמח" כבר מתפרץ על הבגדים, רואה אני הכרח לשוב לביהמ"ד תחת עול התוה"ק, וכבר באותו יום שוב לא פתח חנותו, ותוך ימים ספורים נסע לחלוז'ין.

הרי לא יכול היה לעשות אתרת — ו"ישועת ה' כהרף עין". מכתבים אלו בתום פשטותם וענוות רוחם, במידת הבטחון הגדולה המפעמת בהם, מתעלים לדרגת מכתבי המופת של גדולי ישראל.

והנה — מאבקו הגדול בטלו להשרשת לימוד המוסר בישיבה המפוארת של הגאון ר' אליעזר גורדון ז"ל, במקום ששימש כשש שנים מנהל רוחני בצוותא עם חבריו ורעיו, הרמ"ם הגאונים ר' יוסף לייב בלוך — חתנו של הגר"א גורדון — ור' שמעון שקופ ז"ל. שם בטלו כבר נתגלה בדיוקן האחר של דמותו הרוחנית — במלוא שיעור הקומה של תקיפות דעתו, עיוזו רוחו, ונכונותו למסירת נפש ממש, בהגשמת דרכו ואמונתו הפנימית. רבו הסיפורים והגירסאות המתהלכות על פרק נסער זה בחייו, ועל ה"פכים הקטנים" של פרטים אלה או אחרים, אבל הצד השווה שבהם הוא, שאאמו"ר ז"ל נהל אז מלחמה-לשם-שמים זו כדרכו: בהתקפת מצח על המתנגדים ועל המשתמטים, ללא נסיגה, ללא רתיעה מפני איש, ללא פזילה לצדדים, ללא התביישות מפני המלעיגים והמלעיזים, וללא התחשבות כלשהי בתוצאות למעמדו האישי. מבחינה זו אולי הרס אז לזמן ידוע את מצבו, אבל מבחינת מעמדו הרוחני יצא אז, מתקופת טלו ההיא, ב"רכוש גדול" וגבהו ורחבו דרכיו בדעת ה' ובחכמת המוסר, ומוניטין יצאו לו בכל עולם הישיבות כנאמן בית תורת המוסר, כלוחם אמיץ להרבצתה ולהפצתה, וכממשיך עקבי של שרשרת רבותיו הגדולים ז"ל: הרש"ז זיוו מקלם והגאון ר' איצל פטרבורגר.

* * *

...ושוב מתגוללות ממרחקי ערפלי העבר יריעות-תמונות משנות בדידותו הרוחנית הגדולה בלודבינובה, פלך סובאלק, מקום רבנותו הראשונה אחרי טלו. המקום — חצי-עיירה, חצי-כפר, שתושביו היו כפריים אמידים, רובם בורים גמורים ורחוקים מאווירה של תורה. והוא, בכל להט נפשו והשתוקקותו אל-על, הסתער על היהודים המגושמים האלה וניסה, בדרשותיו ושיחותיו, להבקיע נתיב לנשמתם, דרך השריון העבה של עם-הארצות ותרדמה הבעל-הביתית-השיגרתית. וזכורני פעם את הזעזוע העצום בדרשו לפני הקהל בראש השנה לפני תקיעות, ובפנותו ליהודים הכפריים בערך בדברים האלה:

— רבותי, הנה אתם באים לבית ה' ביום הדין, יום זה המקודש היחיד בשנה. ניתנה לכם ההזדמנות המופלאה והחד-פעמית לשפוך שיח לפני אביכם שבשמים, לבקש ממנו על נפשותיכם ועל נפש משפחותיכם, והנה מגיעות תפילותיכם ובקשותיכם לשערי שמים, בפני הבוחן ובודק כליות ולב, ומה נשמע בהן? מה הן בקשותיכם והרהוריכם ברגע נשגב וקדוש זה? — "רבנו של עולם, הבה לי תפוחי אדמה!" ("רבנו של עולם גיב מיר בולבעס"), תן לי קמח וגריסין!, והיכן הנשמה שלכם?, היכן היהדות שלכם?, היכן המעשים טובים

שלכם: „מי יעלה בהר ה'“ — ואיך תעלו אתם להר ה', ואיך תקומו בהר קדשו — אם אין לכם אפילו הצורך וההרגשה לשאוף לעלי, לשאוף למשהו בעלה יותר מאשר הקמת והגריסין!.

קהל הכפריים בבית הכנסת, שהיתה להם זו דרשתו הראשונה של הרב החדש — עמדו נדהמים ונרעשים נוכח ההתקפה המוחצת הזאת על שממון חייהם, ונוכח החישוף המכאיב הזה של ריקנות נשמותיהם. זו הפעם הראשונה שמעו הם דיבורים מייסרים ונוקבים כאלה וכל זה תוך התלהבות עילאית והתרגשות נסערת של רב — אב אוהב ודואב.

מבדידותו זו בלודבינובה מצא לו אז מפלט בהתמדה עצומה בלימוד התורה. ואמנם בשנים ההן (תרס"ה—תרס"ט) הצליח להעלות על הכתב רובי חידושי תורה ושאלות ותשובות שלו, המסודרים לדפוס בשם „מחנה-יהודה“. וזכורני שהיה יושב לבדו רוב היום עטוף בטלית ומוכתר בתפילין כחד מקמאי, בעזרת הנשים הריקה והדוממה, וכותב חידושי תורה בכתב ידו הבהיר להפליא. השתוקקותו העזה להרבצת תורה ברבים ולהפיץ מעינותיו חוצה, מצאה לה אז מוצא חלקי ביסדו בלודבינובה, בפינה נידחת זו, בית אולפנא לנערים על טהרת הקודש, שבו למדו בהדרכתו ילדי המקום תורה ויראת שמים.

* * *

ושוב החלה התסיסה הפנימית. שוב הציקה אי-היכולת לשקוט על שמרים של חיי רבנות רוגעים, במקום נידח ומנוער מתורה, שלא היתה בו הזדמנות אפילו לשוחח עם מישהו בדברי תורה ובענינים רוחניים, שהם היו נשמת חייו. ולבסוף זכה ונתמלא מבוקשו, בשנת תרס"ט — עלה על כסא הרבנות בעיר שטוצ'ין דליטא, פלך ווילנה, שהיו בה בעלי-בתים מופלגי תורה וגם ה„המון“ היה מעורה בתורה ובמצות. היו בה כמה בתי כנסיות ומדרשות, חברות ש"ס, משניות, עין-יעקב — כנהוג בקהילות ישראל. עוד בשנה הראשונה לרבנותו בשטוצ'ין ניגש להגשים את מגמת חייו — להרביץ תורה ומוסר בישיבה לפי רוחו — וייסד את ישיבת „ענף כנסת ישראל“ („ענף“ לישיבת „כנסת ישראל“ של סלובודקה), שעד מהר קנתה לה שם טוב בכל הסביבה, ולשנה הבאה כבר הגיע מספר תלמידיה ללמעלה משלש מאות. גולת הכותרת של הישיבה היה ה„קיבוץ“, שנהרו אליו מטובי הבחורים של ישיבות ליטא הגדולות, שלמדו תורה מפיו ומפי הר"מ הצעיר, הגאון ר' אלתר הלוי שמואלוביץ מלובטש, (חתנו של הגה"צ ר' יוסף יוזל הורביץ ז"ל מנאווארידוק), שנספה בדמי ימיו במגיפת טיפוס בימי מלחמת העולם הראשונה. בשיעוריו הקבועים ושיחותיו במוסר הקים אאמו"ר ז"ל דור של תלמידים מובהקים, „שטוצ'יאנים“, שקיבלה ממנו את דרכו במוסר

זהו מגדולי התורה והוראה, רבנים ורמ"ים בישיבות ליטא, מהם כמה מהרבנים והרמ"ים הידועים בארץ.

בשנות שטוצ'ין הללו גדלו והתחשלו כוחותיו הרוחניים במלוא היקפם. מאות התלמידים שלמדו בישיבה כולם עמדו תחת השגחתו החודרת והשפעת אישיותו הכבירה. ואם כי עסוק היה הרבה בעניני הרבנות ואף הטרידוהו ב"דיני תורה" ובבוררות מכל העירות הסמוכות — הרי רוב מרצו ומעייניו השקיע בישיבה ובדאגה לתלמידיו, לשלומם הגופני והרוחני. עליו לבדו מוטל היה העול הכספי לכלכלת הישיבה, אף נכנס לתובות והקים בנין בשביל הישיבה.

* * *

נוהג היה אאמו"ר ז"ל בשנים ההן לעבור לפני תיבה במוספים של ראש השנה וב"בעילה". מי שזכה לראות ולשמוע אותו במעמד זה — לא ישכחהו לעולם. עומד היה עטוף בטליתו במלוא קומתו הזקופה. פניו המשולהבים מוארים בנוגה הנרות שעל העמוד, ופסוקי התפילה יוצאים מפיו מודגשים ונחצבים בחיתוך דיבורו הנפלא, כשפירוש המילים במלוא מיצוי משמעותן ממש, מפורש יוצא ונכנס ללב, חודר ונחרת אפי' באוזן האטומה ביותר. והקול — קולו האדיר והעמוק — עולה ומתעלה, ומתנגן בהשתפכות הנפש בנגינותו הרוטטת והמרטיטה, "אל אמונה בערך דין, אם תמצא עומק הדין..." מי שלא שמע פסוק זה יוצא מפיו בשאגת תחנונים תוך הדגשת המילה "עומק" — לא שמע תפילה זכה מימיו.

...אזכרה לילות חורף, בעיצומו של לילה, כשמהחדר הסמוך היה בוקע הקול הערב של אאמו"ר ז"ל, שהשכים קום לעסוק בתורה, כדרכו בשנים ההן, עת היה במלוא כוחו ובריאותו. קול תורה זה, המתרוזן בלהט־כיסופים בדמי הליל, נשאר חרות כחותם על הלב⁴.

4) עד ימיו האחרונים ממש הי' נוהג לקום באשמורת שעה חמש בבקר הן בקיץ הן בחורף, בזמניו ראינו אותו לומד בשעות אלו "לקוטי הלכות" על סדר קדשים (מאת ה"חפץ חיים" זצוק"ל). ובערב הי' הולך לישן שעה אחת עשרה, וכ"ז הי' בסדר ומשטר קבוע מדי יום ביומו, גם בשבת ויו"ט, ואף בעתים שהי' מצב בריאותו רופף, (עם בואו לארץ חלה במחלת הקצרת שסבל ממנה עד יומו האחרון), עשר וחצי בלילה בדיוק הי' פותח החומש ולומד פרשת השבוע רבע שעה, ואח"כ מוסר רבע שעה, בכלל הי' יסוד חייו על ה"סדר" כאשר קיבל בקעלעם. וכורני שענה לאחד ממקורביו — על בקשתו ליעץ לו על ענין אחד רוחני — כדברים האלה — הנני ליעץ לך עצה כללית שהיא הוגנת, מועילה, ונחוצה מאד, לכל אדם באשר הוא, לקטן, לבינוני, ולגדול, ואף לרשכבה"ג, — "סדר". וכדאי לציין את דיוקו הרב בסדר אשר התווה לו, שלא הניח לפרוץ בו פרצות בכל מצב שהוא. הנה בעת שנשברה רגלה של הרבנית והרופאים ציוו להניח רטיות כל רבע שעה, היו בביתו בחורים אחדים וגם אדמו"ר ז"ל ישב אתם כל הזמן וסירב לעלות על מטתו על אף מחלתו וחלישותו הרבה, עד שהפצירו בו מאד והלך לישון בשעה שלש אחר חצות לילה, ובשעה חמש בבקר כבר ישב על שלחנו ולמד "לקוטי הלכות" כמנהגו בכל יום.

אזכרה גם ימי שבת קודש בבית אחרי שלש סעודות, כשהיה נוהג לומר בעל פה „אשרי תמימי דרך“ בניגון המסורתי. איך היו פסוקי הנצח הללו, פסוקי הרחמים והנוחם, צקון-הלחש של היחיד הבודד והאובד בעניו — איך היו פסוקים אלו מתנגנים-מרחפים בחלל החדר באפלולית השקיעה. „מה אהבתי תורתך — כל היום היא שיחתי“, „לולי תורתך שעשועי — אז אבדתי בעניי“. — לעולם לא ישכחו, פסוקי תהילים אלו, שנאמרו כמעט בלחש, בעין דומעת ובנפש נכספת. לעולם לא ימושו מהזכרון רגעי טוהר אלה.

* * *

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה והגיוסים לצבא הרוסי נשמו דרכי הישיבות וגם ישיבת שטוצ'ין נתרוקנה מבניה-תלמידיה. עם התקרבות התזית, אחרי תבוסת הצבא הרוסי, התרבו הידיעות על שפטים שעשו הגרמנים הכובשים ברבנים שבעיירות הסמוכות, ואחרי היסוסים ושיקולים כואבים עזב אאמו"ר ז"ל את שטוצ'ין ויצא עם הגולה לרוסיה. תחילה התעכב במינסק, ששם ישבו קרוביו, מגולי קובנה ושאוול. במינסק נפגש עם הרמ"ם של ישיבת סלובודקה, שאף היא גלתה תחילה למינסק, ועם הגאון ר' חיים סולובייטשיק ז"ל, ויחדיו טיכסו עצה כיצד לשמור על גחלת הישיבות שלא תיכבה בגולת רוסיה ובנחשול הגיוסים. מסיבות משפחתיות נאלץ כעבור זמן קצר להרחיק נדוד ועבר לגור עם משפחתו לעיר הפלך וורוניז' בפנים רוסיה. אחריו נהרו כמה מבחורי שטוצ'ין ומישיבות אחרות, וכאן, בגולת רוסיה הרחוקה, בעיר וורוניז' הגויית, ליכד את פוזרי הישיבות לקיבוץ של לומדי תורה, באמרו יום-יום את השיעור ובהגידו שיחות במוסר כסדרן. בוורוניז' עברו עליו צרות ותלאות המלחמה וסכנת מלחמת האזרחים, בשעה שהפרשים-הקוזאקים של הגנרל מאמונטוב, מה„גווארדיה הלבנה“, פרצו לעיר ועשו הרג רב בין התושבים היהודים. בירחי הדבש של המהפכה הרוסית (ב-1917), כשהבהיק לכל רוסיה הצארית אור החרות האזרחית ושוויון הזכויות ליהודים, התעורר אף הוא לפעילות ציבורית, ונתן ידו לקימום הקהילה היהודית במקום, השתתף בקביעות בישיבותיה, ואף נאם נאומים נלהבים, בקראו לחיים של קוממיות יהודית על יסודות התורה והמוסר. בוורוניז' התפרנס ממסחר והוראה לתלמידים צעירים מבני המקום, בסרבו בהחלט לקבל כל תמיכה מהקהילה ומאירגוני העזרה השונים. בתקופת ביניים זו יצא לו שם בין גדולי הסותרים בוורוניז' כחכם ובקי בהוויות העולם ורבים פנו אליו לעצה, ואף בחרו בו כבורר בסיכסוכים כספיים גדולים.

* * *

עם התחלת החזרת הפליטים לליטה ולפולין נרשם לאחד ה„אשלוניס“ (השיירות) הראשונים, ובאביב תרפ"א הגיע עם משפחתו לקובנה, אז בירתה

הזמנית של ליטה העצמאית, ומשם עבר את הגבול הפולני (כידוע שרר אז מצב מלחמה בגבול הפולני-ליטאי בגלל כיבוש ווילנה ע"י הפולנים) וחזר לשטוצ'ין עירו.

אבל "פני הדור" בשטוצ'ין כבר היו אחרים לגמרי⁵). מבני הישיבה כמעט שלא נשאר איש. חוגים חדשים היו ל"בעלי דעה" בעיר וכבר לא היתה אווירה מתאימה להקמת ישיבה חדשה. אאמו"ר ז"ל, שמעולם לא מצא סיפוק רוחני ברבנות, הקדיש עצמו בתקופה ההיא לעסקנות פעילה בוועד הישיבות שבווילנה והיה הרוח החיה במפעל זה ומאנשי סודם של הגאון ר' חיים-עוזר גרודזנסקי, ה"חפץ-חיים" והגאון ר' שמעון שקופ ז"ל. אף על פי כן לא מצא מנוח לרוחו הנפעמת, שערגה תמיד לשרשה ולמילוי ייעודה: להרביץ דעת תורה ויראה בישיבה, בקהל תלמידים מקורבים ומסורים. הוא נמשך למכורתו הרוחנית מימי נעוריו: לישיבת סלובודקה, שגרעינה העיקרי עבר אז לארץ והשתקע בחברון.

* * *

בשנת תרפ"ז נתמלאה משאת נפשו ולפי הזמנת הנהלת ישיבת חברון עלה לארץ והשתקע כמנהל רוחני בישיבה זו⁶) ככאן בארץ כאילו חודשו נעוריו, ועל אף חולשת בריאותו היה כמעין המתגבר, ובשיחות המוסר שלו, ובעצם אישיותו המוסרית המוצקה ותקיפות דעתו⁷), השפיע השפעה רוחנית עמוקה ומתמידה על

(5) כשנפרד בשטוצ'ין מבני קהלתו ורש בביהמ"ד כנהוג, ובין יתר דבריו אמר כדברים האלה: כמובן שהמתפרדים צריכים לבקש כל אחד מחילה מחבירו, והנה גם אנכי מבקש מכם מחילה על דבר גדול מאד, אשר מרגיש אני את עצמי אשם בדבר הזה, והוא: על מה שפתחתם לכם פה בית ספר "תרבות" (של המשכילים "הסכלים" בימים ההם), ואמנם לחמתי כנגד בית עבודה זרה זו... אבל מעיק על לבי שאילו הייתי משכיב עצמי על מפתן בית הספר — שלא יעברו רק על גופי!... אולי הייתי מעכב בזה שלא תביאו הרעה הגדולה הזו עליכם... ועל כך אני מבקש מכם מחילה!... (מתוך ההספד שנשא על אדמו"ר ז"ל, הקדוש הרה"צ מוה"ר יוסף שו"ב ז"ל, במעלה הר הזיתים על פתח קברו).

(6) כשהביא א' מהבחורים המקורבים להגרנ"צ פינקל ז"ל, "הסבא מסלבודקא" את מברקו שיצא את שטוצ'ין בדרכו לארץ, התלהב ואמר לו כדברים האלה: אתם יודעים מי בא אצלכם? — "דער עלוי פון מוסר"! (מפי הרב מנחם מנדיל שיינין), וידוע כי כל דיבור שלו הי' משקל זהב.

(7) הי' אז איזה ימים מצב עגום מאד בכלכלת בני הישיבה, וסיפרה הרבנית: כי כל אותם הימים, לא אכל גם הוא, רק לחם ותפוחי זהב בכל הסעודות, בעצם הימים האלו נזדמנו לביתו מקצת מהבחורים, ואחד מהם העלה על שפתיו דברים שלא כהוגן, נענה והשיב כדברים האלה: משה רבינו אמר לפני הקב"ה "מאין לי בשר לכל העם הזה האנכי הריתי את כל העם הזה" וגו', ויש להבין מה הוסיף בזה שאמר "האנכי הריתי" וגו', וכי אם הי' כן מוליד את כל העם, האם הי' לו כבר ליתן להם? אך כמה חזקים הם הכחות הטבעיים שברא השי"ת, שהעיד משה רבינו על עצמו בתוה"ק לעד, כי כל מה ששואל מאין לי בשר וגו', זה רק

אלפי תלמידיו ושומעי לקחו. בימי פרעות הדמים בחברון בתרפ"ט הראה מידה נפלאה של מסירות נפש⁸. היה מהראשונים שהגיש עזרה וטיפול בעצמו בפצועי המאורעות. אחרי הפרעות עבר עם הישיבה לירושלים והיה לאישיות דתית מרכזית בין גדולי ירושלים. מחוגים שונים היו מתייעצים אתו בכל שאלות הציבור והשפעתו הגדולה ודעתו הרחבה והתקיפה היו קובעות ומכריעות ביותר. שנים אחדות שימש גם כנשיא בית היתומים דיסקין (במקום המנוח הגר"ח זוננפלד ז"ל)⁹. אאמו"ר ז"ל היה תקיף ועקבי בדעותיו¹⁰ ובהנהגתו. היה שונא את הפשרנות ואת הריכוזיות. תמיד הדגיש את חובת ההגשמה העצמית ובכל חייו ופעליו שימש הדגמה מופתית ל"נאה דורש ונאה מקיים" בתורה וביראה. לא רק ששוחח "על מוסר" בפני תלמידיו, אלא שבעצמו למד יום-יום מוסר כאחד מבני הישיבה ולמד בהתלהבות, ברטט ובזיע, בעין דומעת ובלהט מזכך ומרומם¹¹, עד יומו

משום שהוא לא הוליד אותם, אבל האב אמנם אינו שואל שאלות... דבר עמוק זה השיב בתור תשובה לאותו בחור שהתחצף, וסיים אח"כ מפורש: מה תוכלו לבקש יותר ממני — מאין לי וכו' וכו', אך מה לעשות, יודע אני בעצמי כי אילו הייתי אביכם, בטבע" לא הייתי משיב כך.

8) בחור אחד רדפו אחריו הרוצחים וברח לביתו של אדמו"ר ז"ל, רבינו ראה זאת מהחלון, יצא לקראתו ופתח לו הדלת בכטחה ועז, על אף ההיסוסים של אחרים מבאי הבית והתרעתם על הסכנה הגדולה בזאת. ואמנם ניצלו אז כולם וגם הבחור בתוכם, כי הרוצחים עמדו מלרדפו ולא נכנסו לביתו של רבינו.

9) פרצו אז רוחות רעות בתוך כתלי בית היתומים, והוא עמל מאד ברצונו לעשות סדרים מסויימים ולהביא פנים חדשות להמוסד שיעמוד על תילו ברוחניות כמקדם, אך לא עלתה בידו מכמה סיבות אשר אין להעלותם על הכתב כאן, וכשנחלה במחלתו האחרונה אמר לפני מקורביו שענין הזה של "בית היתומים" מביאו על סף קברו!...

10) על מדת האמת שבו, שמכאן תקיפות דעתו, מספרים בעולם הישיבות הרבה עובדות מפליאות ממש, אך נביא כאן דוגמא אחת מני אלף, בימים ההם היתה אסיפה סוערת בענין נחוץ מאד בבית א' מגדולי הדור, נענה גדול דורנו זה ואמר מה שאמר, ובתוך הדברים השמיע לאמר: הלא תבינו שאין כאן שאלה של כבוד המדומה, כי מה יאבה אדם זקן לאחר שבעים שנה "כבוד" וכו' וכו', מיד כשגמר פיסקא זו קם אדמו"ר ז"ל כארי במלוא קומתו ואמר: ואני אומר: כי המתאמה לכבוד קודם שהגיע לשבעים שנה בגבול וחשבון, תאב הוא לאחר שבעים שנה ל"כבוד" בלא קיצבה, בלא סוף, בלא חשבון!.

11) סיפר הרה"צ מוה"ר צמח שלמוביץ ז"ל, שהוא היי בימי נעוריו באכסניא אחת עם אדמו"ר ז"ל (שגם הוא היי בחור צעיר), והנה נתעורר פעם בליל ש"ק שעה שתים אחר חצות, וירא כי אדמו"ר ז"ל יושב ליד השלחן ולומד מוסר (שע"ת לר"י) בשקט, ולאחר שהטה אזנו ושמע היטב קול דברים היוצא מפיו בלמדו בנהימה ונעימה נפלאה, והתעוררות עצומה, נחרד כל כך עד שכמעט נפל ממטתו מרוב התרגשות, ועד היום מצלצלים באזניו המלים מה שלמד אז וזוכר אותם, (צדיק וחסיד זה היי מדקדק מאד בדיבורו, ואין בזה כל הגזמה). פעם בימים של ערב חג הסוכות הביא לו סוחר יר"ש גדול אתרוג ודאי בלתי מורכב,

האחרון ממש (נפטר בי"א מרחשוון תרצ"ו) לא פסק מלהגות בדברי תורה ובמוסר וכמה שעות לפני פטירתו הניח תפילין והתפלל מנחה, באמרו מלה במלה מפי אחד

אבל לא הי' כ"כ נאה, ואמר לו שיראה בעוד ימים אם לא יזדמן לו אחר, יקח את זה, בינתיים הביאו לו אתרוגים מהודרים מאד שגם הם היו ודאי בלתי מורכבים, וצורתם היתה עד להפליא ממש, שלא נמצאו דוגמתם במין הבלתי מורכבים, בראותו זאת התרגש מאד במחשבותיו, אח"כ פנה אל אנשי הבית ואמר: לקנות שניהם אין ביכלתי, ומכיון שכבר התייאשתי בלבי מאתרוג יותר טוב והחלטתי לקנות הראשון, הרי "ודובר אמת בלבבו" ג"כ הידור הוא, ויש לי אתרוג מהודר — הרי! הרי! ולא קנה השני.

על אמונתו הצרופה והברורה, הנה בזמן ההוא נזדעזעה א"י ארבע מאות פרסה לכשנתודע שבקיבוץ אחד מגדלים שפנים לטמא עצמם בהם... בימים אלו נכנס בחור אחד ממקורביו לביתו ומצא אותו יושב ודופק באצבעו על שלחנו משך חצי שעה ולא דיבר דבר (כן הי' מנהגו כשהי' לו צער גדול), על שאלתו של הבחור על מה הוא דואג — לא ענהו, אך כשהלה הפציר בו מאד, השיב כדברים האלה: כתוב בתורה "ולא תקיא הארץ אתכם", א"כ במצב כזה הרי יגרשו אותנו מהארץ הקדושה, מילא אני, אלך באשר אלך, אבל היא — והראה בידו על הרבנית ששכבה חולנית במטתה (שנשכרה אז רגלה ולא חזרה לקדמותה עד יום מותה) — האיך תלך היא? (בלע"ז: די אלטא די קראנקע חיא זעט זי זיך שלעפין).

עוד דוגמא נפלאה על אמונתו הברורה והמוחשית בדברי חז"ל. פעם סיפר לו אחד מגדולי תלמידיו על נסים גדולים שאירעו לו בשטוצין ביום כפורים אחד במלחמת העולם הראשונה, שהציל שש עשרה חיילים יהודים מצבא הרוסי שברחו מהמערכה, ע"י שהחביא אותם במערה והחליף להם בגדיהם, ובגדי הצבא אשר לבשו הי' צורך כמובן לכלות אותם כרגע, והלך בתצות אישון לילה ואפלה עם חבילות הבגדים וטמן אותם בבית הקברות, ולכשחזר משם פגעו בו גונדא של חיילים רוסים עם קצין בראש, ונסי נסים נעשו לו, שהביאוהו ושפטוהו ויצא זכאי והושיבוהו בכבוד לביתו. המספר הלז לפני אדמו"ר מה שאירע לו, התפעל ביותר וביאר כל פרט ופרט, האיך שירו עליו מטר כדורי מות ולא פגעו בו, ואח"כ כשלקחו אותו תחת משמר ולא הרגוהו, וכן כשהביאו אותו אל הקצין וחקרו אותו וכו', וכו', כמובן שבעת מלחמה ובחור צעיר מסתובב אחרי חצות מחוץ לעיר, הרי דינו חרוץ כמרגל, ואין בינו לבין המות ולא כלום, וכאן בכל רגע נס חוש, ובסופו של דבר עוד שלחו אותו בכבוד הביתה. והנה הוא סוער בהתפעלותו ואדמו"ר ז"ל שותק ואינו מתערב כלל, אך לאחר שגמר כל סיפורו, תפסו בידו ויאמר לו כדברים האלה: מתפלא אני עליכם, מה זו ההתפעלות הגדולה וכה סערה רוחכם?, הלא הדבר פשוט הוא, והאיך הי' יכול להיות אחרת? הלא חז"ל בפירוש אמרו: "שלוחי מצוה אינם ניזוקים לא בהליכתן ולא בחזירתן"!

באחד מימי חג הסוכות השכים קום כדרכו ולקח הלולב והאתרוג, והלך לסוכתו, אגב דרכו עבר על פני הבחור שישן בביתו (בשנים האחרונות, מפאת חולשתו) והביט בפניו אם ישן הוא, הלה עצם את עיניו ועשה עצמו כישן, והנה נכנס לסוכתו והתחיל לברך ברכת השחר ואח"כ בירך על הלולב בנעימה עצומה והתעוררות מפליאה, כשגמר עבר שוב על פני הבחור שלא הספיק לעצום עיניו, וירא כי נתעורר משינתו, ושוב למחר כבר לא נכנס כלל לסוכתו, רק הלך מיד להשיבה.

אותו בחור סיפר ג"כ שפעם אחרי חצות הלילה העיר אותו בהתפעלות עצומה ואמר לו אינך שומע?, מי שהוא לומר עכשיו מוסר בהשיבה, הנהו משליך אותי ממסתני... לך נא

מתלמידיו שהקריא לפניו מן הסידור. "השי"ת יעזור" — אמר לפרופיסור צונדק, שהובהל למיטתו ברגעים האחרונים. נשמתו יצאה בטהרה במעמד רבים מתלמידיו. ומנוחתו כבוד במעלה הר הזיתים, בסמוך לקבריהם של הגאון ר' משה מרדכי אפשטיין ו"הסבא" הרנצ"פ ז"ל — מאורי ומיסדי ישיבת סלובודקה — חברון.

רפאל חסמן, בלאאמו"ר הגרי"ל ז"ל

ראה מי הוא זה. (ברצונו הי' להשפיע עליו בכך לעורר למוסר אזנו). על מדת הדרכתו הנפלאה וטיפולו עם כל יחיד ויחיד מתלמידיו לחנכו ולחכמו, נביא כאן דוגמאות אחדות. בחור אחד צורב מבין הצעירים והוא בר אבהן מגדולי החסידים, כמובן שנתחנך עד הכנסו להישיבה על דרך זו, אותו בחור בעל לב רגש הי' ואזן שומעת לו, אדמו"ר ז"ל נתן עיניו עליו, וכשנכנס לביתו ביחידות בפעם הראשונה לבקש ממנו הדרכה ועצה ביראת ד', דיבר אתו משך זמן, ותוך שיחתו הראה לו על כוס ריקן שעמד על שלחנו ואמר לו עשה לי טובה ותיכנס להרבנית ותבקש ממנה למלאות לי כוס תה. הלה קפץ מתוך רגשי גיל על זכייתו לשמש את אדמו"ר, ונשא רגליו לקיים דברו, עוד לא פסע כמה פסיעות, והנה אדמו"ר עומד לנגדו, תפס אותו בידו, וישאל: אמור נא מה טעם אתה הולך למלא אחרי דברי? מובן הדבר שהבחור הוריד עיניו לארץ נתכרכמו פניו וגמגם... כי לא מצא עז בנפשו לגלות אשר עם לבבו, אך אדמו"ר ז"ל לא הניחו וחזר על שאלתו כמה פעמים, (וידוע כי אם רצה שישבו לו, לא היתה לנשאל שום עצה איך להשתמש), עד שהשיב בשפה רפה: "רוצה אני לקיים מצות שימוש תלמידי חכמים". רבינו שידע מראש כי כן תהי' תשובתו, מפאת חינוכו בבתי החסידים, ועל זאת היתה כל כוונתו להעיר לו, לקח מיד את הכוס מידו, ויפן אליו באמרו כדברים האלו: פלא והפלא, אדם מישראל שיכול לפסוע בפסיעות ישרות לעלות אל הר ד', ולזכות במצות "גמילות חסדים" ודאית מן התורה, ע"י הביאו כוס תה ליהודי זקן וחלש, הרי הוא מסיח דעתו מהעיקר ומסבך דרכו במחשבה של "שימוש תלמיד חכם", שיש בה בשעה זו, ובבית זה, כמה ספיקות!... והעיד הבחור שראשית חינוכו זה פעל עליו נפלאות והאיר לו דרכו במצות גמילות חסדים ובמחשבה ישרה בתורה ויראת שמים.

כשלשה או ארבעה ימים לפני פטירתו נחלש מאד, עד שהוצרכו לתת לו מעט אוכל או מים עם כף לתוך פיו, והנה הגיע זמן לימוד המוסר בהישיבה, ויאמר להבחורים שישבו אז אצל מסתו כדברים האלה: לכו נא ללמוד מוסר כבר הגיע הזמן, ותיכף חזר ואמר: תוכלו להישאר כאן, כי גם פה תלמדו מוסר... למה אדם יכול להגיע, שאף "מים בכף" אינו יכול לבלוע... ביום הכפורים האחרון ירד אחרי תפלת נעילה לביתו כי נחלש הרבה מהתענית, וירדו עמו מנין מהבחורים, שמחתו אז שזכה להשלים התענית היתה עצומה, ופניו מאירים ובהירים, והנה יושבים בביתו ומחכים שיגיע הזמן לתפלת מעריב, נענה ואמר: בהפסרת מנחה קראנו שאמר יונה לאנשי האגי, "שאוני והטילוני אל הים", ויש לדקדק למה אמר יונה "שאוני" הי"ל לומר הטילוני אל הים וחסל, אך י"ל שדקדק במלה זאת להשתמש ברגע שיגביהו אותו — לדעת כי יש לו עוד רגע חיים!... וכן — סיים אדמו"ר ז"ל — עלינו להבין ולידע שנשאר לנו עוד רגע של קדושת יוה"כ, ולא נאבד המרגלית היקרה הזאת בלא דעת.

למחרת יוה"כ"פ (לא הי' אז כלל חולה) קרא למקורביו ואמר כי ברצונו שידפיסו את מאמרי המוסר שיש אתו בכתובים (אור יהל ח"א) אולי יהי' זה לו לזכות לפני ב"ד שלמעלה, וכיאר בפרוסרוט האיך להדפיס באיזה גודל ובאיזה אותיות וכו', כאשר הדפסנו אמנם חלק ראשון, וגם חלקים אלו שאנו נותנים לפניכם כהיום בעזה"י.

המו"ל

א ג ר צ ת * (

מאת רבנו הגה"מ זצוק"ל

בעזרה"י.

הוד כבוד חבורתא קדישתא, שזכו לשמוע מהותה של מוסר וטעמו בה, מתאספים להועץ בענין קדוש בארץ הקדושה, יהי נועם ד' עליהם וגו'.
 אקדם בברכה שהבטיח לנו מי שידע חוב הלבבות, שהמבין אותה ומסתכל בה יגיע אל הטוב והישר בעזרה"ה, וז"ל, ישימך האלקים מאשר ישמעו ויאזינו, ויאזינו ויחשבו, ויחשבו וידעו, וידעו ויעשו, וכו', ואל ישימך מן האנשים כו' ישמעו ולא יאזינו, ויאמרו ולא יעשו, ובדוק וידוע ככ"כ גדולי המוסר שמתחשבים אנו לתלמידי תלמידיהם, עיקר גדלם היה בזה שידעו ועשו, הם הם היו סמל המוסר בכל איבריהם וגידיהם, במעשיהם הם לעצמם, טרם שנצטרקנו להראות על פעולותיהם לזכות אחרים, גשים נא תמונתם נגד עינינו, והמטרה אשר נכוין כל עצה ותחבולה, ונגיע לכל הטוב והישר בעזרה"ה.
 הכנסי' הק' המתקיימת עתה, הרי זה פרי של דורות, עמל שנים רבות, ומי הוא שנוכל להראות באצבע שהנהו דמות ודיוקנא של אותם המאורות, שהאירו את עצמם בזהר שקבלו מרבותיהם הם, ושלא נצטרך לגבב זכותים, רק להראות הרי הוא זה, הרי זה מוסר, גאון ישראל זצ"ל במכתביו אינו פוסק לזעוק ולהריע על לימוד המוסר, וכל הזוכרים אותו, אין מביאין ראיה ממה שכתב או אמר כי להתהפך לראות האמת בלא מוסר הוא כראי' בלא עינים, רק מזכירין את מה שראו אותו בשעה שלמד מוסר לעצמו, ותלמידיו אמרו מי שלא ראה אותו לא ראה יראה מימיו, ועוד, האם נוכל גם אנחנו להראות מי שאינו פוסק למסור נפשו על מוסר לשם מוסר, וכאשר קבלתי אני, היו מיחסים עיקר לימוד המוסר להגר"א ז"ל, והוא המקור להגר"ת, והוא להגר"ז, והוא להגרי"ס, זי"ע ועל כ"י.

וזה שכתב הגר"א ז"ל במשלי החזק במוסר אל תרף נצרי' כי היא חייך וז"ל, החזק הוא למתחיל, אל תרף אפילו לפי שעה אל תרף א"ע מן המוסר, נצרי' להוסיף תמיד וכו', ואם לא יתחזק למה לו חיים עכ"ל.

הדברים מאירים ומבוארים בכתוב כי הוא חייך, בכ"ז לראות בכתוב כי בלא חיזוק למה לו חיים, הגר"א ז"ל ראה זאת, וכשם שלראות מבואר בכתוב צריכים

(*) נשלחה בשעתה לכנוס המוסר שהתקיים בת"א, אלול תרצ"ה, ומפאת חשיבותו המיוחדת, להארת העיקר הגדול של חובת קביעת "למוד המוסר, לשם מוסר", אשר ע"ז סעל ולחם רבנו זצוק"ל במסי"נ כל ימי חייו, הדפסנוה כעת בראש ספרו.

לעיני הגר"א, כן לראות בהגר"א צריכין לעינים רואות, כי מי שיוכל למצא דבר יותר יקר מחיים הוא ימצא דבר יותר יקר ממוסר, כי מוסר הוא חיים, מהו חיים שפע דבקות לאין סוף, לקיום נצחי, והפסק החבור הוא מות ר"ל, והמתחזק לבקש ולהגיע למעלה ומדרגה שלא הגיע להן עוד, שמקורם בעולם הקיים, הרי זה מתדבק לחיים, כמה"כ ואתם הדבקים בד' חיים כולכם, ואם לא יתחזק הרי הפסיק החבור, ואיננו חי, ולמה לו חיים, כי חיים של הפסק הוא חיי גוף, וחיי עולם השאיפה לבלי הפרד מעלי' תמידית, כמאה"כ אורח חיים למעלה, עכ"פ מי יוככל לתאר את מה שראו בכתוב חיוב של מוסר ומדרגתה, ונצייר נא אילו קבלו מעתה כל הכנסי' הנכבדה, למצא עצה, לקבוע חובת לימוד המוסר, לשם מוסר, לעצמם, וסוף התועליות לזולתם לבוא, ולילך בעקבות רבותינו הגדולים נ"ע, אז נגיע להטוב והישר אי"ה, כהבטחת בעל חו"ה.

בכל הכבוד לכולכם

יה"ל

מסלות לאור

מאת

מהגר"י סרנא שליט"א

(ראש ישיבת חברון "כנסת ישראל")

תורת המוסר מאחרי שהוחזרה עטרתה ליושנה, להיות נפוצה ברבים ומושלת ברוחה על הישיבות, שגרעינה ושרשה עוד מימות הגר"א ז"ל ותלמידיו המובהקים, ואילנה ונופיה המרובים מימות הגרי"ס ותלמידיו ז"ל הגדולים, היתה רובה ככולה מאז ונשארה עד היום כתורה שבע"פ, כל מה שנאמרו ונשנו באהלה של תורה, ביחוד במשך חמשים שנה האחרונות, היו חמוקים בירכתי בתי האולפנא, והאור הגדול האיר כאור גנוז בד' אמות של הלכה בלבד, ולכלל תורה שבכתב לא הגיעה, מפני סבות נפשיות שונות, ומפני זה רבו השבושים והטעויות בהבנתה, ונעלמו דרכיה האמתיים מן המבקרים ואפילו מן האוהדים.

תורת חיים היא בישיבות של תורה, בעיון ובלימוד, ועליה מתגדלים מתעלים ומתפתחים בחירי גדולינו גדולנו, וסלולים דרכיה לפני העוסקים בה בחז"ל ראשונים ואחרונים, גם בהדרכה לעמוד על אופי' על ידי גדולים מובהקים, לפי דרכי הלימוד והעיון בה, כפי שקיבלו מרבותיהם, וגם במשא ומתן של בירור ע"י דיבוק חברים, כתורה שלמה, בכל הכללים והפרטים, ואחות לחכמת ההלכה העמוקה, ובכל זאת חבויה היא ונלמדת במגלות סתרים; פלא ועובדא, בדורנו זה הי' הי' אחד מיחידי הדור, ענקי הרוח גדולי התורה וגבורי היראה, משרידי ותיקי תלמידי רבותינו הגדולים וצוק"ל, אשר העתיק והמשיך את השושילתא דדהבא של תורתם ויראתם הטהורה והעמוקה, הוא מרן הגרי"ל חסמן זצ"ל.

אז"ל קשה הוא סלוקן של צדיקים לפני מי שאמר והי' העולם ממאה תוכחות שבמשנה תורה ומחרבן בין המקדש, דאלו בתוכחות כתיב והפלא הי' את מכותך ובחרבן ביהמ"ק כתיב ותרד פלאים, אבל בסלוקן של צדיקים כתיב הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא וכל כך למה ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר, (איכ"ר).

כי לכל יש תמורה, אבל אין תמורה לחכמי התורה, לאלה מעיינות החכמה הדולים ממעין תבונתם ויראתם הקודמת לחכמתם, ומשקים את עם ישראל, ובסילוקן אבדה חכמתם ומסתתרת בינתם.

אבל אם הפסק המעיין מכת פלאים היא הפלא ופלא, מה קשה היא האבדה אם תאבד ותשתכח מן העולם גם חכמתם שכבר הופיעה וזרחה בחייהם והפיתה

רוח חיים בלבבות ועשתה נפשות לה' ותורתו, ושחכמה זו הלא בידינו לקיימה ולהשאירה לדורות ע"י זה שגחקוק דבריהם שלא יהי' כאותיות פורחות באויר, אלא שיהי' לדברים שבכתב חיים וקיימים, המחיים את הלבבות ומאירים את העינים, ואם אין עושים כן הלא אז מאבדים בידיים תלילה את חכמת חכמינו ומסתירים את בינת נבונינו.

ולכן מה נכבד היום בהגלות נגלות לפנינו, כיוצא מן הכלל האמור, מאמריו הכתובים בכת"י שעלו לידי ספר שלם וחשוב, שבו מתקפות לנו השקפות רוח המוסר, אמנם באספקלריא יחידה, אבל מאירה ובהירה.

ומה נפלא הוא הספר הלזה, כמה מרובה הוא בגונו, ועשיר הוא בנפשיותו, כי יש והוא עולה שחקים ומגלה לפנינו עולמות ואופקי רוח כבירים, ויש שיורד תהומות לנבכי הנפשות ולסתרי טבע האדם רוחו ונפשו וגולה עמוקות; יש שהוא חובק זרועות עולם בהשקפת רחבות על דרכי החיים והעולם, ויש שהוא מצמצם שכינת רוחו בפינה נפשית אחת ומתעמל לרדת לסוף דעתה ולבוא לידי תכונתה; יש ששמאלו דוחה דרכי היצר ותחבולותיו עם כל אביזריהו והנאותי', ויש שימינו מקרבת את כל דרכי החיים, במקומם ושעתם, לפי אופני ושיעורי העבודה המחויבת; יש שהוא מתקצף בקפצו העז גם על הטובים למה אינם טובים ביותר, ואינם מתעלים לפי שיעור קומתם הראוי', ויש שהוא מרחם ותומל חמלה גדולה ויתירה גם על התועים וסרים מדרכי ה' ית', ומתאמץ בכל נדיבות נפשו לקרבם ולאהב המקום עליהם; יש בוטה כמדקרות בתוכחה מגולה מאהבה מסותרת, ויש מלטף בידו העדינה ומחבר באהבה מגולה; יש שבוחר בבטוים קשים לגנות את המגונה ולהבליט את המכוער, ויש שסגנונו עדין ואציל כשמתרומם בעולם האצילות, ונראה כמיוחד לנפש היפה והאצילה, אבל באמת שוה הוא לכל נפש בסגנונו השוטף והחי.

ובין כל הבתרים והגזרים, בתרי הלב וגזרי הרוח, האלה, עובר לפנינו האדם בכל זיוו והדרו, האדם העליון, שכל מה דנפח מרוחו, מדיליה נפת, בכל דבוריו ולבטיו אינו כמדבר לאחרים, אלא כמדבר לעצמו, מדריך את נפשו, ומטהר את לבו, מקודם זוכה לעצמו, ואחרי כן מזכה לאחרים במגו דזכי לנפשי', ואך בזה יבחן המוסר, ואך זו היא הבחינה המבדלת בין מוסר כתורה לתוכחה כמצוה, שגם בה כתנאי קודם, קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים.

הספר הזה תועלתו מתחלקת לשלשה סוגים: א) לאלה שזכו ליהנות מאורו ולהתחמם בגחלתו, שדמות דיוקנו נצבת לפנייהם וזכרו חרות בלבם. לאלה, יהי' הספר הרבה יותר ממה שכתוב בו, כי הוא יגולל לפנייהם את כל עברם המזהיר, את הרגעים המאושרים בחייהם, שטעמו בהם טעמה של יראה וטוהר הנפש, ושנפש עמלה עמלה להם, בהשתדלות זכוי המעשים וישור המדות והדעות, וכל

מלה בעדם פתח הוא לתורה שלמה הצפונה בלבם. ב) לאלה שטעמו טעם תורת המוסר מימיהם ונהירין להם דרכי' ואופני מחשבותי'. אלה, יעמדו על כוונותיו, יבינו לרעו, ילמדו את הסתום מן המפורש, ויגלו לפניהם החידוש והבהירות, הצורה והתוכן, כמו שהם. ג) לאלה שלא טעמו טעם מוסר ודרכי' נסתרים מהם. הם יראו עולם חדש במהלך המחשבה, בצורה ובתוכן, ואם ישימו לבם להתבונן בו, לכיין שכלם אל הספר ולא הספר אל שכלם, ולהרגיל מחשבתם, ימצאו בו אופקים חדשים, ויפתח להם פתח למהלך מחשבה מיוחדת, שעל ידה יאורו עיניהם, לא רק בהספר הזה אלא שעל ידי גילוי עינים יביטו נפלאות בתורה, ובפרט בתורת המוסר וחובות הלבבות.

והבריח התיכון העובר בכל הספר, בכל שיטה ותיבה, ובין השיטין, הוא היסוד מוסד, לא המדרש עיקר אלא המעשה: זהו הספר, וכן קיים בעצמו מחברו, כי יחיד הי' במינו בהשתדלותו ועמלותו עם נפשו, מימות נעוריו הראשונים, עד רגעי חייו האחרונים, נאה דורש הי' ונאה מקיים, וזו היתה דרישתו היחידה משומעיו ומקבלי לקחו, להיות נאה שומעים ונאה מקיימים, ונפשו היתה סולדת מאד אם מדת הקיום רחקה הרבה ממדת השמיעה, וכן עלינו ללכת בעקבותיו גם בספרו, להיות נאה קוראים, נאה מעיינים, ונאה מקיימים.